

SAYI 1 • 1997

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

isimleri için ayrı ayrı fihrist düzenlenirken tercüme-i halleri verilen kıraat âlimleri için de birisi tabakalara göre, diğeri alfabetik olmak üzere iki fihrist hazırlanmıştır. Cemâat, kabile ve fırka isimleri birinci indeksin konusu olurken ikinci indekste bölge ve şehir adlarına yer verilmiştir. Anadili Arapça olmayan biri tarafından hazırlanmış olduğu izlenimini verecek tarzda bir dil ve üslup probleminin göze çarp-maması, bu neşrin ilim âleminde hüsn-ü kabul görmesini sağlayacak önemli bir unsur olarak görülebilir.

Daha önce Ebû Şâme el-Makdisî'nin *el-Mürşidü'l-veciz* adlı eserinin tahkikli neşrini ilim dünyasına kazandıran Dr. Tayyar Altıkulaç, ikinci tahkik çalışması olan *Ma'rifetü'l-kurrâ* ile genelde İslâmî ilimler, özelde de kıraat sahasında çalışan-ları ciddi bir kaynakla buluşturmuştur.

Abdulhamit Binşik

Batı'da Bir Nakşi Cemaati: Şeyh Nâzım Kıbrısî Örneği

Tayfun Atay

İletişim Yayınları, İstanbul 1996, 396 sayfa.

Şerif Mardin'in *Din ve İdeoloji*'si 1969 yılında ilk yayımlandığı zaman Türk sosyal bilimleri için bir dönüm noktası olmuştu. Tayfun Atay'ın yeni yayımlanan çalışması *Batı'da Bir Nakşi Cemaati: Şeyh Nâzım Kıbrısî Örneği* de yaklaşık yirmi beş, otuz yıl sonra bir başka dönüm noktası olacağı benziyor.

Türkiye'de siyasal ve sosyal bilimler din/İslâm olgusuna uzun yıllar uzak durdu. Türk sosyal bilimcileri dini/İslâm'ı tıpkı aile, kentleşme vb. gibi sosyolojik bir vak'a -Batı sosyal bilimlerinin konularından bir konu- olarak incelemekten kaçındılar. Konuyla ilgilendikleri zaman da "soğukkanlılık"larını koruyamadılar. Tartışmalar hep "laiklik" ve "irticaî akımlar" ekseninde döndü.

İşte Şerif Mardin'in *Din ve İdeoloji*'si bu mânâda önemliydi. Zira aynı yıllarda Türkiye'de diğerk sosyal bilimcilerin "din/İslâm üzerine çalışmaları", "Erzurum Atatürk Üniversitesi Kampüsü'ndeki cami" veya "toplumsal bir sömürü aracı olarak din" üzerine yazılarla sınırlıydı.

Ahmet Yücekök'ün 1971'de yayımlanan *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı* adlı çalışması ise siyaset bilimi/sosyolojisi alanından gelen ikinci önemli katkı olmuştur. Açılan bu kapıdan 80'li yılların başında bir iki çalışma daha ortaya çıktı: Binnaz Toprak'ın *Islam and Political Development in Turkey* (1981) ve Ali Yaşar Sarıbay'ın *Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası: MSP Örneği Olayı* (1985). Bunlar da siyaset bilimi/sosyolojisi çizgisinde, bir başka deyişle "din ve siyaset" ekseninde yapılan çalışmalardı. Sosyoloji, sosyal antropoloji, sosyal psikoloji ve bunlar merkezli alan araştırmaları ise henüz sırasını bekliyordu.

Bu alanda öncü bir çalışma Fulya Atacan'ın -Mübeccel Kıray'ın danışmanlığında hazırladığı- *Tarikat ve Sosyal Değişme: Cerrahiler* (1990) adıyla yayınlanan doktora tezidir. Atacan'ın kitabı bir tarikat/tekkede yapılan ilk alan araştırması olması bakımından öncü fakat bazı bakımlardan -İslâmî literatür, alan araştırması vb.- eksik bir çalışma olarak kaldı.

İşte Tayfun Atay'ın elimizdeki kitabı önceki çalışmalarla kıyaslandığında neyi/neleri başardığı hemen öne çıkan bir çalışmadır. Kitap Batı'da etkinlik gösteren bir İslâmî topluluğun, Türkiye'de de tanınan Nakşibendî şeyhi Nâzım Kıbrısî'nin İngiltere'deki sûfi-tarikat çevresinin söylem ve pratiği üzerine yapılmış bir alan araştırmasına dayanan sosyal-antropolojik bir incelemedir.

Birinci bölümde önce sûfizmin doğuşu ve gelişmesini, tarikatların ortaya çıkışını ana hatlarıyla özetleyen yazar, daha sonra kısaca Nakşibendî tarikatının tarihî gelişimi ve temel özellikleri üzerinde durmaktadır. İkinci bölümde Şeyh Nâzım ve cemaatinin tanıtımı yapılmakta, Şeyh Nâzım'ın biyografisi ve Londra'daki topluluğun profili verilmektedir. Üçüncü bölümde zikir ayininin ayrıntılı bir değerlendirilmesi yapılmakta, dördüncü bölümde ise nefis kavramı etrafında topluluğun dînî-ahlâkî söylemi incelenmektedir.

Bunları izleyen beş bölümde yazar alan araştırmasının sonuçlarını birbirini izleyen temalar halinde sunmakta, Şeyh Nâzım ve çevresinin söylem ve pratiğini değerlendirmektedir. Beşinci bölümde Şeyh Nâzım ve çevresinin modern dünya, modernleşme ve moderniteye bakışı; altıncı bölümde bu çevredeki milenaryan (binyılcı) eğilimler, Mehdî ve Deccal üzerine geliştirilen söylem; yedinci bölümde şeyh ve müridlerinin Türkiye odaklı siyasî görüşleri; sekizinci bölümde cemaatin Vahhabîlik söylemi etrafında gerek İslâm dünyası gerek İngiltere'de kendi dışında kalan İslâmî gruplara bakışı; dokuzuncu bölümde ise cemaat içindeki gruplaşmalar, iktidar ve güç ilişkileri incelenmektedir. Yazarın başarısı bu son beş bölümde doruğa çıkmakta, bize hiç bilmediğimiz ilginç bir dünyanın kapılarını açmaktadır.

Son -onuncu- bölüm de ise yazar çalışmaya temel oluşturan alan araştırmasının kendine ait boyutunu, kendi kişisel macerasını, araştırmacıyla konusu arasındaki karşılıklı etkileşimi anlatmaktadır. Çağdaş sosyal antropolojide yeni bir tarzın örneği olarak "antropolojik otobiyografi" yönteminin kullanıldığı bu bölüm kitabın en ilgi çekici bölümlerinden birisidir.

Atay'ın çalışmasının önemi birkaç açıdan vurgulanabilir: 1. Kendinden önceki eksik bir örneği saymazsak bu alanda ilk yetkin çalışma olması, 2. Batı'daki çağdaş sosyal antropoloji araştırmaları çizgisinde birkaç örnekten biri olarak öne çıkması, 3. Gerek İslâm dünyası gerek Batı'da İslâm'ı "özcü" bir şekilde ele alan yani İslâmî söylem ve pratiğin farklı toplumsal ve kültürel bağlamlardaki çokluk ve çeşitliliğini göz ardı eden yaklaşımlara karşı bir cevap niteliği taşıması.

Atay birçok bakımdan "şanslı" bir araştırmacı. Bu çalışmayı yaparken iki "tarikten" geçmiş: Biri, Şeyh Nâzım cemaati gibi bir grupla karşılaşması ve bir Batı

toplumundaki çalışma kolaylıklarından faydalanması, diğeri SOAS gibi Batı'da İslâm araştırmalarında efsaneleşmiş bir kurum içerisinde Richard Tapper ve Nancy Lindisfarne gibi çağdaş antropolojinin ustalarından istifade etmesi. Bu iki unsuru birleştiren yazar, kendi ustalığını da katarak ortaya gerçekten yetkin ve orijinal bir çalışma çıkarmış.

Kanaatimizce, yazarın başarısı İslâmî literatürle birlikte çağdaş sosyal antropolojideki son gelişmeleri iyi takip etmesinden ve alan çalışmasını hakkıyla yerine getirmesinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Türkiye'de sosyal bilimlerde “su başlarını tutan devler” bu tarz çalışmaların ya hakkını verirler ya da görmezlikten gelirler. Her halükârda Tayfun Atay'ın kitabının bir çığır açtığına ve uzun yıllar örnek bir çalışma olarak kalacağına inanıyoruz.

Gökhan Çetinsaya

Die deutsche Pressepolitik und Propagandatätigkeit im Osmanischen Reich von 1908-1918 unter besonderer Berücksichtigung des “Osmanischen Lloyd”

Irmgard Farah

Deutsche Morgenländische Gesellschaft, Beyrut 1993, 347 sayfa.

Basın ve yayın faaliyetlerinin kamuoyunu etkilemedeki rolü, özellikle son on yıl içerisinde açık seçik bir şekilde ortaya çıktı. Savaşların televizyondan naklen izlenebildiği bir ortamda her ne kadar her şey açık bir şekilde ortaya konuyormuş izlenimi verilse de, haberciliğin yorumdan ve taraflılıktan âzâde olmayan bir faaliyet alanı olarak (Haber yoktur, olay vardır; hangi olayın haber olacağına muhabir karar verir!) hangi kurumların olayların haber haline getirilmesini etkilediği konusu, günümüzde “bilinen”, ancak kimsenin kesin bir açıklama getirmedeği ortaya koyamadığı bir mesele olarak görünmektedir. Körfez savaşı sırasında “üretilen” haberler ve bunların ciddi bir kısmının uydurma olduğu gerçeği ancak yıllar sonra anlaşılabilir. Burada tanıtımını yapacağımız ve ismi Türkçe'ye “*Osmanischer Lloyd* Adlı Gazetenin Işığında 1908-1918 Yılları Arasında Almanlar'ın Basın Politikası ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Propaganda Faaliyetleri” olarak aktarılabilecek kitapta, bu yüzyılın başlarında bir basın organının, bir devlet tarafından nasıl kullanıldığı ele alınmaktadır.

Yazarı kitabın başında XX. yüzyılın başlarına geldiğinde zayıflayan Osmanlı Devleti'nde siyasî, iktisadî, stratejik ve kültürel çıkarlarını korumak için Almanya, İngiltere ve Fransa gibi Batılı devletlerin birbirleriyle nasıl rekabet ettiklerinden bahsetmektedir (s. 11). Osmanlı Devleti bu ülkelerden özellikle Almanya ile XVIII. yüzyıldan beri iyi askerî ilişkiler içerisindeydi. Ancak Almanlar, Osmanlı'daki